

Nie takie sztuczne neurony

Dominik KRZEMIŃSKI*

* Uniwersytet Cardiff

Niemal każdy wykład wprowadzający w zagadnienie sztucznych sieci neuronowych zaczyna się anegdotą o zaczerpnięciu tego pojęcia z anatomii mózgu. Najprostszy model matematycznej jednostki zwanej „sztucznym neuronem” opisuje równanie:

$$y = \sigma \left(\sum_i w_i x_i + b \right).$$

O sieciach neuronowych pisaliśmy w $\Delta_{18}^{1,5}$.

W analogii do biologicznych komórek neuronowych mamy do czynienia z sumą informacji x (przesyłanej z komórek presynaptycznych do postsynaptycznych) z odpowiednimi wagami w (siła połączeń synaptycznych), na którą działa funkcja nieliniowa σ (uwolnienie potencjału czynnościowego po osiągnięciu wartości progowej).

Historia wzajemnych wpływów uczenia maszynowego i neuronauki jest jednak znacznie dłuższa i o wiele bardziej skomplikowana. Szczególnie wyraźnie zaznacza się to w ostatnich latach, gdy niezwykłą popularność zdobywają tzw. głębokie sieci neuronowe (*deep neural networks*). Swoją strukturą coraz bardziej przypominają one skomplikowane układy przetwarzające informacje w mózgu. W niedawnym wydaniu periodyku naukowego *Neuron* rolę współpracy naukowców z tych dwóch obszarów wiedzy podkreślał sam Demmis Hassabis, współzałożyciel DeepMind. Dla przypomnienia, ta należąca do Google firma zasłynęła opracowaniem programu AlphaGo, który jako pierwszy automat wygrał (w 2016 roku) z arcymistrzem gry w Go, Lee Sedolem. Ciekawostką jest fakt, że AlphaGo został uhonorowany za to przez południowokoreańską federację dziewiątym danem. Gra planszowa Go uznawana jest przez ekspertów za najtrudniejszą na świecie!

Jednym z najprostszych modeli matematycznych znajdującym zastosowanie w obu wspomnianych dziedzinach jest tzw. sieć Hopfielda. W oryginalnym sformułowaniu dyskretna sieć Hopfielda składa się z N neuronów, z których każdy łączy się z każdym i może przybrać jeden z dwóch stanów: $+1$, lub -1 . Przez $v_i[t]$ oznaczamy będziemy stan i -tego neuronu w chwili t . Wagę połączenia między i -tym i j -tym neuronem oznaczamy przez w_{ij} . Zakładamy, że wagi są symetryczne ($w_{ij} = w_{ji}$) oraz że neuron nie wpływa sam na siebie ($w_{ii} = 0$). Stan jednostki i w chwili $t + 1$ w zależności od stanu układu w chwili t opisuje się równaniem:

$$v_i[t + 1] = \text{sgn} \left(\sum_{j=1}^N w_{ij} v_j[t] \right) = \text{sgn} \left(\sum_{j \neq i} w_{ij} v_j[t] \right),$$

gdzie funkcja sgn przyjmuje wartość $+1$, gdy jej argument jest większy od zera, bądź -1 w przeciwnym przypadku. Wyrażenie $\sum_{j \neq i} w_{ij} v_j[t]$ można interpretować jako *ekscytację* jednostki k – to znaczy, że w zależności od znaku ekscytacji nastąpi aktywacja ($+1$) bądź deaktywacja (-1) jednostki. Wyrażenie to będziemy oznaczać przez $\varepsilon_i[t]$.

Dla tak zdefiniowanej sieci określamy energię układu jako:

$$(*) \quad E(v) = -\frac{1}{2} \sum_{i,j=1}^N w_{ij} v_i v_j = -\frac{1}{2} \sum_{i \neq j} w_{ij} v_i v_j.$$

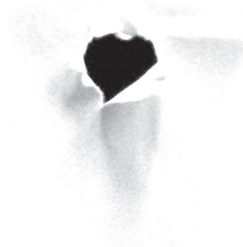
Zakładamy, że aktualizacja stanu następuje w sposób asynchroniczny, to znaczy żadne dwa neurony nie są włączane bądź wyłączane w tym samym momencie.

Wówczas zmiana energii przy aktualizacji jednostki k wynosi:

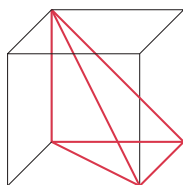
$$\begin{aligned} \Delta E_k &= E_k(v[t + 1]) - E_k(v[t]) = -\sum_{j \neq k} w_{kj} v_k[t + 1] v_j[t] + \sum_{j \neq k} w_{kj} v_k[t] v_j[t] = \\ &= (v_k[t] - v_k[t + 1]) \sum_{j \neq k} w_{kj} v_j[t] = (v_k[t] - v_k[t + 1]) \varepsilon_k[t]. \end{aligned}$$

Teraz rozpatrzmy dwa przypadki. Kiedy uczenie nie następuje, nie zmienia się stan układu, czyli $v_k[t] = v_k[t + 1]$. Mamy zatem $\Delta E_k = 0$, czyli $E_k(v_k[t + 1]) = E_k(v_k[t])$. W przeciwnym przypadku musimy rozważyć kolejne dwie możliwości. Ponieważ nastąpiła zmiana układu:

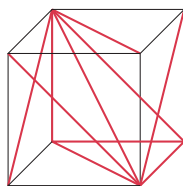
- dla $\varepsilon_k[t] < 0$ mamy $v_k[t] = +1$, a $v_k[t + 1] = -1$;
- dla $\varepsilon_k[t] > 0$ mamy $v_k[t] = -1$, a $v_k[t + 1] = +1$.

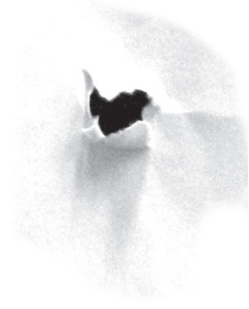

Rozwiązanie zadania M 1583.
Sześcian wypełniają trzy kopie czworokątnu przedstawionego na poniższym rysunku

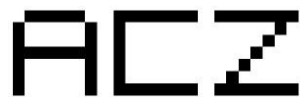

i trzy kopie jego lustrzanego odbicia, co Czytelnik Uważny zobaczy na kolejnym rysunku.

Uważny Czytelnik zauważy, że jest to paradygmat uczenia bez nadzoru. Zgadza się to z intuicyjnym pojmowaniem działania ludzkiej pamięci, w której skojarzenia tworzone są jedynie na podstawie zaobserwowanych wzorców.

Rys. 1. Zapamiętane wzorce

Rys. 2. Rekonstrukcja litery „C” w trzech krokach

Zainteresowanym większą ilością przykładów wzajemnych wpływów neuronauk i uczenia maszynowego polecam pracę przeglądową wspomnianą na początku artykułu: D. Hassabis i in., Neuroscience-Inspired Artificial Intelligence, 2017, *Neuron*.

Za każdym razem wyrażenie $(v_k[t] - v_k[t + 1])$ ma przeciwny znak do wartości ekscytacji. Pokazaliśmy zatem, że $\Delta E_k < 0$. W każdym przypadku energia będzie maleć, a że liczba stanów sieci jest skończona, w skończonym czasie zbiegnie do stanu minimum lokalnego (tzn. niemożliwego do „poprawienia” poprzez opisaną aktywność neuronów). Będzie to tzw. stan stabilny.

Jak w takim razie sieć Hopfielda może się czegokolwiek „nauczyć”?

W najprostszym wydaniu rzecz opiera się na *regule uczenia Hebba*, opracowanej już w latach 50. XX wieku przez kanadyjskiego psychologa Donalda Hebba. Mówi ona o tym, że jeśli neuron *A* systematycznie pobudza neuron *B*, to połączenie synaptyczne między nimi staje się silniejsze (po angielsku często jest to podawane w zgrabnej formie: *fire together, wire together*). Ta prosta hipoteza została potwierdzona kilkanaście lat po jej sformułowaniu, poprzez odkrycie paradygmatu długotrwałych wzmocnień synaptycznych. Niewątpliwą zaletą reguły Hebba jest fakt, iż w prosty sposób łączy idee z neurobiologii i psychologii, a także stanowi dobry model pamięci asocjacyjnej. Szczególnym przykładem takiej pamięci może być warunkowanie zastosowane w słynnym eksperymencie Pawłowa. Powtarzana ekspozycja psa na miskę z jedzeniem wraz z dźwiękiem dzwonka skutkuje wzmocnionym wydzielaniem śliny w reakcji wyłącznie na dźwięk dzwonka.

Regułę Hebba do zapamiętania wzorca opisanego binarnym wektorem *s* można zapisać jako:

$$w_{ij} = \frac{1}{N} s_i s_j.$$

Zwróćmy uwagę, że przy tak dobranych wagach najmniejsza wartość energii określonej wzorem (*) przyjmowana jest dla $v = s$. Ponieważ opisany wcześniej proces uczenia stabilizuje się w minimach lokalnych, możemy mieć nadzieję, że będzie on „zbliżać” wektor *v* do *s*.

W ogólności, możemy zapamiętać więcej niż jeden wzór. Na przykład, dla *P* wzorców $s^1, s^2, \dots, s^P$ reguła Hebba przyjmuje postać:

$$w_{ij} = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^P s_i^k s_j^k$$

co jest odpowiednikiem pamięci skojarzeniowej. Można udowodnić, że pojemność takiej sieci to $\frac{P}{N} \approx 0,138$. Oznacza to, że sieć złożona z 1000 węzłów jest w stanie zapamiętać maksymalnie około 138 wzorców. Grafika na marginesie pokazuje przykład rekonstrukcji litery „C” dla sieci pamiętającej trzy wzorce.

Osiągnięcie lokalnego minimum w sieci Hopfielda jest gwarantowane. Często zdarza się jednak utknięcie w minimum fałszywym, a zatem rozpoznanie wzorca, którego de facto sieć nie była nauczona. Nie zmienia to jednak faktu, iż z powodzeniem sieci te stosuje się do odsumiania obrazów, dekonwolucji danych, rozpoznawania wzorców, a także w problemach optymalizacyjnych.

Co najważniejsze jednak, idee Donalda Hebba przyczyniły się do powstania modelu równoległego rozproszonego przetwarzania informacji, czyli tzw. koneksjonizmu, spopularyzowanego w latach 80. przez naukowców Uniwersytetu Stanforda: Jamesa McClellanda i Davida Rumelharta. Sieć Hopfielda jest najlepszym przykładem takiego modelu. Istnieje przekonanie, że właśnie z koneksjonizmu wyewoluowała dziedzina głębokich sieci neuronowych. Nic dziwnego, skoro do zwolenników tej idei należy sam Geoffrey Hinton, absolwent psychologii kognitywnej, uważany za ojca chrzestnego *deep learning*’u. Przykłady interakcji neuronauki i uczenia maszynowego można mnożyć bez końca. Nie wspominałem tu, na przykład, o klasyfikatorach, wykorzystywanych do dekodowania sygnałów pochodzących z mózgu. Na uwagę zasługują również próby interpretacji działania sztucznych sieci neuronowych, gdzie wykorzystywane są modele kognitywne. Cieszy więc zacieśnianie się współpracy między badaczami obu dziedzin, co pomaga w wypracowaniu wspólnego języka. Cel przecież jest zbieżny: zrozumieć, jak uczy się człowiek, by sprawniej mogła uczyć się maszyna.